

**XIX ASR OXIRI XX ASRNING 30-YILLARIDA BUXORODA TA'LIM – TARBIYA
MUAMMOLARI: YUTUQLAR, FOYDALANILMAGAN IMKONIYATLAR VA
MAFKURAVIY TA'SIR MASALALARI**

Annotasiya: ushbu maqolada Buxoro Xalq Sovet Respublikasi yillarida maorif ta'lim tarbiyaning jonkuyar fidoiylari bo'lgan F.Xo'jaev, A.Fitrat, Q.Y.Po'latov, Atoulla Xo'ja, Said Ahroriy kabilar boy moddiy, ma'naviy madaniyatimizni rivojlantirish, utmishdan qolgan ma'naviy boyliklarimizni asrash, kelajay avlodlarga yetkazishga o'z kuch-qudratlarini bilim va salohiyatlarini sarfladilar. Markaziy Osiyo jadidchilik harakati vakillarining Ijtimoiy-siyosiy, madaniy- maishiy mavqeini yanada yuksaltish uchun Turkiston o'lkasida savodsizlikni tugatish uchun say harakatlaridan ularning yangi darslik adabiyotlarning yaratilishi ekanligi ochib berilgan.

Kalit so'zlar: jadid, yangi, Ikozu-n-noimin va elomu-l-johilin, Uyg'ongan tushlar va bilimdon johillar, F.Xo'jaev, A.Fitrat, Q.Y.Po'latov, Atoulla Xo'ja, Said Ahroriylarning inqilobiy o'zgarishlar davridagi o'ziga xos dasturi, "eski" (qadimchi) ziddiyatiga bag'ishlangan. va "yangi" (Jadid), Hind sayyohi (Buxoro, shunday) qissalari.

**ОБРАЗОВАТЕЛЬНО – ВОСПИТАТЕЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ В БУХАРЕ В КОНЦЕ
XIX-30-Х ГОДАХ XX ВЕКА: ВОПРОСЫ ДОСТИЖЕНИЙ, НЕИСПОЛЬЗОВАННЫХ
ВОЗМОЖНОСТЕЙ И ИДЕОЛОГИЧЕСКОГО ВЛИЯНИЯ**

Аннотация: в этой статье Ф. Ходжаев, А. Фитрат, К.Я. Полатов, Атулла Ходжа, Саид Ахрори, которые были страстными приверженцами педагогического образования в годы Бухарской Народной Советской Республики, развивали нашу богатую материальную и духовную культуру, из прошлого они потратили свою энергию, знания и потенциал, чтобы сохранить оставшееся у нас духовное богатство и передать его будущим поколениям. В целях дальнейшего повышения общественно-политического, культурного и бытового статуса представителей среднеазиатского джадидистского движения выявлено, что их усилия по ликвидации неграмотности в Туркестане заключаются в создании новой хрестоматийной литературы.

Ключевые слова: новое, Икодзу-н-ноймин и элону-л-джохилин, Мечты наяву и учёные невежественные люди, Ф.Ходжаев, А.Фитрат, К.Ю.Полатов, Атулла Ходжа, Революционные изменения Саида Ахрари, уникальная программа того периода, посвящённая "старый" (античный) конфликт. И "новые" (джадид), индийские туристические (бухарские, т. е.) рассказы.

**EDUCATIONAL PROBLEMS IN BUKHARA IN THE LATE 19TH-30S OF THE
20TH CENTURY: ISSUES OF ACHIEVEMENTS, UNTAPPED OPPORTUNITIES, AND
IDEOLOGICAL INFLUENCE**

Abstract: in this article, F. Khodjaev, A. Fitrat, K.Ya. Polatov, Atullah Khodja, Said Akhrori, who were passionate supporters of pedagogical education during the years of the Bukhara People's Soviet Republic, developed our rich material and spiritual culture, from the past they spent their energy, knowledge and potential to preserve the spiritual wealth that remains with us and pass it on to future generations. In order to further enhance the socio-political, cultural and everyday status of representatives of the Central Asian Jadidist movement, it was revealed that their efforts to eliminate illiteracy in Turkestan consist of creating new textbook literature.

Key words: *new, Ikozu-n-noimin and elomu-l-johilin, Waking dreams and learned ignorant people, F.Khojaev, A.Fitrat, Q.Y.Polatov, Atoulla Khoja, Said Ahrari's revolutionary changes a unique program of the period, dedicated to the "old" ("antiquity") conflict. and "new" ("Jadid"), Indian tourist (Bukhara, so) stories.*

Moddiy ma'naviy madaniyatimizni rivojlantirish, zamon talablari darajasida ilmiy-texnik mutaxassislar va ziyolilarga ega bo'lish yo'lida ibratomuz amaliy qadamlar qo'yilgan edi. Buxoro Respublikasi hukumati dastlabki kunlaridan boshlab, asrlar osha avlodlardan avlodga meros bo'lib o'tib kelayotgan nodir qo'lyozma kitoblarni to'plash, osori-atiqalarni asrash, ularni mamlakat hududidan olib chiqib ketilishiga yo'l qo'ymaslik kabilarga qaratilgan chora-tadbirlarni ko'rdi. 1920-yil 17-sentyabrdagi Buxoro Nozirlar Sho'rosining buyrug'ida "Butun Buxoro mamlakatidagi eski hukumat ma'murlaridan qolg'on (amir davridan) eski va yangi kitoblar maorif nazoratiga topshiriladur. Shu kitoblarni ko'rmak yoki sotib olmoqchi bo'lg'onlar maorif nazoratidan ijozat olmoqlari kerakdur. Xususi kishilarda eski kitoblari bo'lib, sotmoqchi bo'lsalar, chetga chiqarmasdan maorif nazoratiga keltirib, o'z oqchasini olsunlar va shul yuqoridagi yozuvlarga qarshi kelganlarga jazolar ila hukmga beriladur" - deb yozilgandi.

Hukumat utmishdan meros bo'lib qolgan madrasalarga, kitob va o'quv-yozuv jihozlariga, osori-atiqalarga egalik qilish, ularni bir joyga to'plash vazifasini maorif nazorati zimmasiga yuklab qo'ygan edi. Hatto, o'lka maorifi va madaniyatiga oid osori-atika hamda san'at asarlarini to'plash, ro'yxatga olish maqsadida maorif nozirligi qoshida maxsus "Tarixiy-osori-atika sho'basi" tashkil qilingan edi.

Maorif nazoratining shaxsan nozir boshchiligidagi ushbu sho'basi g'ayrat bilan ikki yil davomida ishladi. Buxoroning boy va qadimiy madaniyatini dunyoga tanitish, Sharq va G'arbning o'nlab mamlakatlari bilan madaniy hamkorlik aloqalarini o'rnatib, muzey va san'at asarlarini dunyo ko'rgazmalarida namoyish qilish hukumatning isiqbolli rejasida bor edi.

Buxoro Xalq Respublikasi maorif nozirligi shuning bu masalaga juda jiddiy munosabatda bo'ldi. Mazkur nozirlikning 1920-yil 20-dekabrdagi bo'yrug'idan: "Agar Buxoroning o'lka madaniyatiga oid osori-atika va san'ati nafisa asboblari bo'lsa, maorif nazoratidagi tarixiy osori — atika sho'basiga keltirib topshursinlar, maorif nazorati har asbobning qimmatiga qarab pulini beradur. Bundoq asbobning qo'ldan-qo'lg'a o'tib sotilib yurilishi qat'iy mumkin emas! Chetga chiqarmoq ham qat'iy mumkin emas!" mazmundagi fikrlarni o'qiymiz.

1922-yil 8-noyabrda Buxoro Xalq Respublikasi hukumatining sobiq binosida birinchi muzey ochilib, bu respublika madaniy hayotida juda katta tarixiy voqea bo'lgan edi.

Umuman Buxoro Respublikasi hukumati maorif va madaniyat masalasiga: "Maorif kerak, chunki hech bir mamlakat, hech bir millat, hech bir inqilob maorifsiz yashamas, o'qimoq uchun maktab kerak, maorif kerak, kitob kerak-bu haqiqat" tarzida qaradi.

Buxoro Xalq Respublikasi hukumati Buxoroda maktab ochish ularni o'qituvchilar bilan ta'min etish, maktab anjomlari, qalam, qog'oz va boshqa narsalarni keltirish, o'qituvchilar tayyorlash chora-tadbirlarini ko'rdi. Maorif tizimida: "Har bir kuch bilim uchun!", "Barcha narsa bilim uchun!" kabi shiorlar o'rta tashlandi.

Buxoro shahrida muallimlar tayyorlov kurslari tashkil qilinib, amirlik zamonida mudarrislik bilan shug'ullangan shaxslarni bilim va tajribasidan foydalanish usul-choralari ham ko'rildi.

Buxoro Respublikasi hukumati ommaviy savodsizlikni tugatish, erkaklar bilan birga mahalliy xotin-qizlarni ham savodli qilish, ular orasidan muallimlar yetishtirish tadbirlarini ko'rdi. "Eski Buxoroda yerli xotin-qizlardan muallimlar yetishtirmak uchun 6 oylik ta'lim-tarbiya kurslari ochildi. Yerli (mahalliy) xotin - qizlarning bu kursga rag'bat e'tiborlari zo'rdur" - deb xabar bosilgandi, "Buxoro axbori"da.

Jamiyatdagi qoloqlikni tugatish, xotin-qizlarni ma'rifatli qilish, ularni o'qitish, harf tanitish uchungina emas, ayni paytda ma'rifatli onalar vositasi bilan aqliy va jismoniy barkamol farzandlarni tarbiyalash oila ma'naviyati va asosini mustahkamlash kabilar ko'zda tutilgan. "Xotin-qizlarimizni ilm va maorif nurlari bilan nurlantirmak va ularni haqiqiy murabbiya etmak uchun tirishmak eng muhim vazifadur".

Muallimlar tayyorlov kurslarida tahsil olayotgan shaxslar 6 oydan keyin maxsus imtihondan o'tib, Buxoro Respublikasi viloyatlari bo'ylab tarqalib ketardilar. 1922-yilda Buxoro shahrida

48 muallimlar tayyorlash 52 nafar talaba imtihondan o'tib, shulardan 3 nafari Sherobodga, 4 nafari Qarshiga, 2 nafari Qorakulga, 3 nafari esa (2 nafari musiqa muallimi) Karkiga ma'rifat tarqatish uchun yuborilgan. Ular joylardagi 3 oylik savodsizlikni tugatish kurslarida muallimlik qilishgan. Muallimlar tayyorlov kurslari Chorjo'y, Shahrisabz shaharlarida tashkil qilingan.

Respublikaning to'rtinchi yilida 1924-yil 60 dan ortiq boshlang'ich, ixtisoslashgan va o'rta maktablar mavjud bo'lib, ularning 2 tasi xotin-qizlar maktabi, shu bilan birgalikda xotin-qizlar uchun savodsizlikni tugatish kursi (3 oylik), 6 oylik muallimlar kursi ham mavjud bo'lgan. Ma'lumotlardan birida: "1923-1924-o'quv yilida Buxoroda hammasi bo'lib 90 ga yaqin o'quv yurti bor, ularning 31 tasi davlat byudjetidan, qolganlari mahalliy byudjetlardan ta'min etiladur".

Buxoro Respublikasi zamonaviy mutaxassislariga ega bo'lish maqsadida dunyoning rivojlangan mamlakatlariga o'quvchi va talabalar yuborish to'g'risida ham qayg'ypa boshladi. Boshlang'ich ta'lim yoshlarga singdirilgan, ularga dunyoviy ilmlardan dastlabki bilimlar berilgan, endigi vazifa esa 1922-yildan boshlab Buxoro farzandlarini Turkiya, Germaniya, Yaponiya, Ozarbayjon, Boshqirdiston, Rossiya, Turkiston ASSR o'quv dargohlarida o'qitish orqali xalq xo'jaligining barcha tarmoqlarida yuqori malakali mutaxassislar bazasini shakllantirish edi.

Buxorolik o'quvchi va yoshlar Germaniyaga yetib kelganidan keyin, ularni bu mamlakatda yaxshi kutib olishgan. Buxorolik talabalar 6 oy davomida nemis tilini o'rgandilar. 10-14 yashar bolalar nemis oilalariga joylashtirildilar. Bu haqda Berlin Dorilfununining talabasi Sattor Jabbor: «Har qanday nemis bizni o'z oilasiga qo'shib olish uchun eshiklarini ochib qo'ydi. Oddiy muallimdan boshlab, duxhuri, professori til o'rganishimiz uchun qo'lidan kelgan yordamini ayamadi.

Germanlar dunyoni sevganlari kabi Turkistonga ham juda qiziqqanlardan ekanlar. Ko'zimiz bilan ko'rganimiz uchun bu yerda ochiq aytishimiz kerakki, ular mamlakatimizni, tariximizni, istiqbolimizni bir turkistonlikdan ortiq biladurlar, taniydurlar. Yurtimiz tugrisida biz uchun eng muhim bo'lg'on kitoblar yozib, boshqa tillarda ham tarjima qilg'onlar" - deb iliq fikrlarni bildirgan.

Xullas, BXSrdan boshlang'ich, o'rta, oliy ta'lim sohalarini rivojlantirish uchun imkon qadar amaliy harakatlar qilindi. Xorijda o'quvchi va talabalar o'qitish orqali xalq xo'jaligini zamonaviy mutaxassislar bilan ta'minlash choralari ko'rildi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shodmonovich A. O. Education in the emirate of bukhara (based on the life and work of the rulers) //Academicia: an international multidisciplinary research journal. – 2020. – T. 10. – №. 12. – S. 1224-1227.
2. Elova, Dilnoza, and Olimjon Ahmadov. "Bukhara from the history of the events of the organization of the air fleet of modern new technology and the introduction of aircraft." E3S Web of Conferences. Vol. 515. EDP Sciences, 2024.
3. Ahmadov O. Buxoro amirligida yangi usul maktablari faoliyati. yutuqlari va muammolar //sentr nauchnykh publikatsiy (buxdu. uz). – 2020. – T. 1. – №. 1.
4. Axmedov O. Sh. Obrazovanie v buxarskom emirate (na osnove jizni i tvorchestva praviteley) //Voprosy nauki i obrazovaniya. – 2021. – №. 6 (131). – S. 10-13.
5. Ahmadov O. Buxoro bosmaxona va nashriyotlariga texnika sohasidagi yangiliklarning kirib kelish tarixidan (1920-1924-yillar) //sentr nauchnykh publikatsiy (buxdu. uz). – 2020. – T. 1. – №. 1.
6. Ahmadov O. XIX asr oxiri-XX asr birinchi choragida Buxoroda ta'lim-tarbiya tizimining manbaviy asoslari va adabiyotlar tasnifi //Sentr nauchnykh publikatsiy (buxdu. uz). – 2020. – T. 4. – №. 4.
7. Ahmadov O. Sh. Molodej, vlast, obshchestvo: problemy i perspektivy vzaimodeystviya.
8. Olimjon A. Buxoroda yangi usul ta'lim-tarbiya muassasalarining tashkil topishidagi jadid ma'rifatparvarlarining o'rni //sentr nauchnykh publikatsiy (buxdu. uz). – 2023. – T. 30. – №. 30.
9. Khasanov, Ahmadov O. Sh. "Mahmudxo'ja Behbudiy-turkiston jadidchilik harakati yo 'lboshchisi." models and methods for increasing the efficiency of innovative research 2.21 (2023): 143-150.